

DESPRE TRADUCTOLOGIE (OBIECT DE STUDIU, STATUT, OBIECTIVE, TEORII ALE TRADUCERII)

GEORGIANA LUNGU BADEA

Studiul de față își propune să examineze pe scurt statutul pe care îl are traductologia. Abordarea interdisciplinară a subiectului, globală și complementară, s-a impus, aproape firesc, tocmai prin ponderea pe care a dobândit-o traducerea, devenită obiect de studiu al traductologiei. Explicarea sensurilor termenului traductologie, identificate în funcție de obiectul de studiu al cercetătorilor (proces, produs, modalități), este realizată prin delimitarea de traducere¹ și prin circumscrierea teoriilor traducerii.

1. OBIECT DE STUDIU: TRADUCEREA

Problemele legate de traducere au un spectru larg, mergând de la aspectele practice la cele estetice. Tipul de traducere alienantă, creație după creație, depășește limitele unei traduceri, devenind o versiune pe o temă dată, ce poate concura ori depăși originalul. Traducerile „fidele” redau conținutul informațional și echivalențele semantice, dar nu reușesc întotdeauna să se apropie de geniul artistic al creatorului. Chiar dacă nu constituie o literatură, ele fac parte din literatură, reprezentând indicii de valoare și de actualitate al acesteia. Fiecare epocă își însușește literatura universală prin traduceri. Acestea facilitează asimilarea unor opere ale trecutului și răspund, după posibilități, exigențelor și așteptărilor destinatarilor contemporani. Ele există pentru că stau sub semnul unei necesități culturale, dar și pentru că un interes imediat le impune: au devenit astăzi un instrument indispensabil pentru completarea informației. O mai amplă dezvoltare a acestor aspecte, privite din unghiul implicațiilor lor practice, imediate, se regăsește în lucrările care tratează probleme specifice.

¹ Înțelegem traducerea ca: 1. operație de traducere; 2. rezultat al acestei operații, produsul finit. Analiza procesului de traducere și a textului tradus, ca parte integrantă a traductologiei, explică dificultatea pe care o întâmpină specialiștii atunci când încearcă să definească succint traducerea: artă (traducerea literară a textelor expresive), știință (descompunerea și analizarea etapelor procesului traductiv), tehnică (transferul interlingvistic), text (rezultatul operației de traducere) etc. Traducerea ca proces se înscrie firesc în codul lingvisticii, în măsura în care orice știință, orice domeniu apelează la codul lingvistic pentru a fixa cunoștințele, principiile și ideile care îi sunt specifice.

SCL, LII, nr. 1-2, p. 45-61, București, 2001

Dacă traducerea textelor literare vizează recrearea frumosului în limba-țintă, traducerea textelor științifice, retransmiterea adevărului, traducerea textelor pragmatice se realizează în sincronie și se integrează perfect în epocă, traducătorul fiind contemporanul autorului. Traducerea ziaristică constituie o literatură rapidă, actuală, tratează probleme politice, economice, culturale, sociale actuale, considerată nejustificat mai ușoară. Cu toate că traducătorul este contemporanul autorilor textelor-sursă și al evenimentelor relatate, acest factor este insuficient pentru a-i asigura biculturalitatea, motiv pentru care se recurge la studiul tematic, la analiza textului, documentarea terminologică etc., în vederea transmiterii fidele a conținutului. Butada *traduttore-traditore* nu pare decât un joc de cuvinte, a cărui rațiune de a fi este eufonia, pentru că orice traducere este posibilă și obligația traducătorului este să evite trădarea textului-sursă prin infidelități frumoase sau echivalențe urâte, rămânând loial atât textului-sursă, cât și creației. Cenzura va fi făcută de public, nu de traducător ori de alți traducători. Secretele reușitei par a fi măsura exactă și lipsa exagerărilor.

Se cuvine să reamintim un adevăr, chiar dacă a devenit de mai multă vreme un loc comun, și anume că, indiferent de unghiul din care privim lucrurile, fenomenul traducerii este prea complex și proteiform pentru a putea fi fixat în tipare definitive. Traducerea este un act de cultură în care traducătorul vorbește în numele altcuiva, facilitând întrezărirea culturii străine, dar fără să poată înlocui prin traducere trăirea istorică și culturală a autorului. Astfel, dincolo de inerentele echivalențe de sens, ea are în vedere redarea, mai mult sau mai puțin inspirată, a ceea ce este considerat cvasiimposibil de tradus dintr-un sistem cultural-sursă în altul țintă. Din confruntarea cu implicitul cultural al intenției autorului, traducătorul nu iese întotdeauna învingător. În fața actului de re-creație, traducătorul ajunge, uneori involuntar, să rescrie tocmai implicitul.

Rezistențele la traducere țin mai ales de dialogul intercultural. Cu cât acesta este mai intens, cu atât este mai mică tentația explicitării, cu atât mai puține tensiuni vor apărea în traducere². Amputarea textului original se produce adesea din rațiuni funcționale, comerciale uneori, educative alteori. În astfel de situații, limita dintre traducere și adaptare este destul de labilă, este în fapt o confiscare ideologică, dar și o manipulare dictată de motive simplificatoare ce stau sub semnul accesibilității ori al stereotipiei culturale sau sociale³. În diferența esențială

² A se vedea J.-L. Cordonnier, în *Traduction et culture*, Crédif, Hatier/Didier, 1995, și studiile consacrate culturalului în traducere de A. Brisset, *L'identité culturelle de la traduction. En réponse à Antoine Berman*, în „Palimpsestes”, „Traduire la culture”, 1998, nr. 11, Presses de la Nouvelle Sorbonne, p. 31–51, A. Chesterman, *Memetics and Translation Studies*, în *Norwegian School of Economics and Business Administration* (ed.), SYNAPS, 2000, nr. 5, p. 1–17, J.-P. Richard, *Traduire l'ignorance culturelle*, în „Palimpsestes”, 1998, nr. 11, Presses de la Nouvelle Sorbonne, p. 151–160, și B. Richet, *Quelques réflexions sur la traduction des références culturelles – Les citations littéraires dans Astérix*, în M. Ballard (ed.) *Traduction à l'université. Recherches et propos didactiques*, Presses Universitaires de Lille, 1993, p. 199–222.

³ J.-L. Cordonnier, în *op. cit.*, p. 178–179, se referă în special la literatura pentru copii și dà exemplul traducerii din engleză a poveștii *Alice în Țara Minunilor*, la care adăugăm *Viața*

dintre *a scrie* și *a traduce* rezidă și justificarea dezvăluirii implicitului⁴, a atmosferei culturale. Întrucât între culturile limbilor în relație de traducere există și zone „umbroase”, pentru a transpune într-un univers lingvistic și cultural determinat litera și spiritul creațiilor produse într-un sistem cultural diferit, traducerea și comentariul își împletesc eforturile în vederea „îmblânzirii” sensurilor⁵.

Împletirea vocilor (a textului și a metatextului) este o contradicție, așadar un impas „practico-teoretic” totodată, din care traductologia, interesată de studiul proceselor mentale individuale care îl determină pe traducător (în funcție de condițiile de producere și receptare a sensului) să opteze pentru anumite soluții, încearcă să iasă dezvăluind partea durabilă de general din expresia concretă, manifestată verbal. Traducerea între limbi înrudite accentuează echivalența dinamică în traducere, care se axează pe receptorul textului-țintă și se realizează în funcție de orizontul de așteptare al acestuia. Această abordare subliniază legătura dintre traducere, ca activitate lingvistică, și problemele de ordin cultural și social, raportul dintre limbă, mai ales lexic, și cultura populară „materială”, corelația dintre limbaj și context social⁶ și reflectarea acestora în traducere.

2. STATUTUL ȘI OBIECTIVELE TRADUCTOLOGIEI

Denumirea științei care studiază procesul de traducere în toată complexitatea lui diferă de la o școală de traducere la alta, de la un traductolog la altul, în funcție de obiectele de studiu și de obiectivele disciplinei: *teoria traducerii* (M. Pergnier, 1980), *știința traducerii*, *traductologie*⁷, *arta traducerii* (Cary), *teoria și practica traducerii*, *practico-teorie*⁸, *traductosofie* (T. Ionescu), *știință a observației* (M. Ballard, Jun Xu), *praxeologie* (Ladmiral), *reflecție asupra traducerii* (A. Berman) etc. Se

nemaipomenită a marelui Gargantua, tatăl lui Pantagruel, și uimitoarea viață a lui Pantagruel, feciorul uriașului Gargantua, povestită pentru copii de Ileana și Romulus Vulpescu (1989). Aceași problemă a referințelor culturale este detaliată și de Claude Romney în *Problèmes culturels de la traduction d'Alice in Wonderland en français*, în „Meta”, vol. 29, septembrie 1984, nr. 3, p. 267–280.

⁴ Prin *implicit* înțelegem ceea ce rămâne nespus, ceea ce conține, de exemplu, *culturemele*, dar și ceea ce este și trebuie să rămână implicit pentru a putea păstra bogăția de semnificații latente din textul-sursă, fără a oferi o eventuală cheie de lectură univocă.

⁵ Ceea ce se și întâmplă în cazul traducerii erudite, cum este aceea efectuată de Romulus Vulpescu poeziilor lui Charles d'Orléans, *Poezii. Balade, cântece, carole, lamente, rondeluri*, selecție, echivalențe românești, prefață, bibliografie, note, indici, machetă și prezentare grafică de Romulus Vulpescu, București, Editura Univers, 1975.

⁶ Cf. Eugen Coșeriu, *Lingvistica din perspectivă spațială și antropologică*, Chișinău, Editura „Știința”, 1994, p. 133.

⁷ A fost creat, se pare, în 1972 de canadianul Brian Harris, iar accepțiile acestuia au cunoscut numeroase mutații chiar sub pana creatorului său. Traductologii francezi cred că Ladmiral ar fi impus denumirea științei. Dezbaterile asupra paternității termenului sunt sterile, deoarece acesta ar fi putut apărea simultan în mai multe limbi, asemenea altor creații lexicale de origine latino-greacă.

⁸ Irina Mavrodin, cap. *Traducerea, o practico-teorie*, în *Modernii precursori ai clasicilor*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1981, p. 191–209.

mai face distincție între traductologia traducătorilor (descriptivă) și traductologia nontraducătorilor (normativă, inductivă, speculativă, științifică). Acest fapt surprinde dorința de a identifica frontierele acestei discipline și, implicit, ale obiectului ei de studiu. Chiar dacă observațiile teoretice asupra fenomenului traducerii datează de mai bine de două mii de ani⁹, iar critica traducerii¹⁰ (chiar și nesistematizată) se naște o dată cu traducerea (proces), conceptul de *traductologie* este nou (v. *supra*). Părerile uneori divergente nu fac decât să completeze imaginea diamantină a acestei noi științe¹¹.

Traductologia este o disciplină care, ca toate științele umane, nu oferă explicații imuabile, ci interpretări. Ladmiral atrage atenția asupra sensurilor diferite pe care le pot dezvolta corespondenții săi lexicali: germ. *Übersetzungswissenschaft* și engl. *Translation Studies*¹². Tot el stabilește faptul că disciplina al cărei obiectiv constă în a face teoria traducerii, *traductologia*, cunoaște mai multe vârste: normativă, descriptivă, funcțională și productivă; o definește drept o praxelogie, o știință a acțiunii, a practicii de traducere, cu două tipuri de referenți, de-o parte

⁹ Cicero este unul dintre primii „teoreticieni” ai traducerii, care, în tratatul *De optima genere oratorum*, a lăsat observații scrise referitoare la scopul unic al traducerii: să transmită mesajul textului-sursă, plîindu-se regulilor limbii-țintă (M. Ballard, *De Cicéron à Benjamin. Traducteurs, traductions, réflexions*, Presses Universitaires de Lille, 1992).

¹⁰ Afirmția este susținută de nenumăratele prefețe, postfețe și note diverse anexate traducerilor.

¹¹ Colocviul internațional „Qu'est-ce que la traductologie?” (martie 2003, organizat de CERTA și Universitatea Artois – Arras) a avut ca obiectiv declarat confruntarea și compararea diferitelor perspective ale cercetării traductologice. Menționăm câteva dintre titlurile comunicărilor prezentate cu această ocazie pentru a oferi o imagine a atomizării traductologiei: M. Ballard, *La traductologie, science de l'observation*; C. Bouquet, *La traductologie: préhistoire et histoire d'une démarche épistémologique*; A. Chesterman, *Vers une traductologie Popérienne*; A. Dussart, *Objets et objectifs de la traductologie*; John D. Gallagher, *La théorie fonctionnelle de la traduction*; D. Gile, *L'interdisciplinarité et ses problèmes en traductologie*; J.-M. Gouavnic, *Les enjeux d'une théorie sociologique de la traduction*; L. D'Hulst, *L'apport des études descriptives de la traduction aux études littéraires francophones*; A.-M. Laurian, *Traduction: linguistique contrastive et approche culturelle*; M. Lederer, *Théories interprétatives*; M. Tenchea și Georgiana Lungu Badea, *Perspectives roumaines sur la traductologie* ș.a. [subl. n., G. L. B.].

¹² Ladmiral atrage atenția asupra conotațiilor diferite pe care le pot actualiza termenii care desemnează teoria traducerii în limbile engleză, germană și franceză: „En anglais, la catégorie *Translation Studies* connote l'épistémologie empiriste de la tradition anglo-saxonne et implique par là-même une définition très large, en extension du domaine de la discipline. En allemand, le concept *Übersetzungswissenschaft* pourra être traduit littéralement en français par «science de la traduction» et pourrait [...] laisser penser qu'il s'y attache une connotation positiviste. En fait, c'est plus compliqué s'il est vrai que d'aucuns ont pu sembler céder aux tentations du scientisme, sous l'influence du triomphalisme prévala naguère en linguistique, d'autres ont su se ressouvenir de la leçon des philosophes néokantiens qui opérait une dichotomie fondamentale entre sciences exactes et «sciences humaines» pour bien marquer la spécificité épistémologique de ces dernières, en compréhension [...] c'est aussi dans ce dernier sens qu'il faut entendre le français *traductologie* qui, significativement, fait écho au terme *sociologie*”, în *Les âges de la traductologie. Réflexions sur une diachronie de la théorie de la traduction*, în *L'histoire et les théories de traduction. Les Actes* (3, 5, 7), Genève ASTTI, Berne, ETI Genève, 1997, p. 20–21.

lingvistica, de cealaltă, psihologia și filozofia¹³. Tocmai de aceea, Ladmiral, în *Traduire: théorèmes pour la traduction*, Paris, Payot, 1979, o consideră o disciplină „bastardă”, pentru că împrumută de la cele trei discipline menționate anterior – dar nu numai –, pentru a se constitui ca disciplină autonomă, cu rolul de a răspunde problemelor ridicate de practica traducerii. După Ladmiral, obiectivul traductologiei ar trebui să fie studierea modalităților de a traduce un text, și nu compararea textelor traduse. Antoine Berman¹⁴ definește traductologia ca o reflecție a traducerii asupra ei însăși, pornind de la starea ei de experiență și subliniază diferența dintre traductologie și filozofia traducerii, precizând că traductologia își are rădăcinile în gândirea filozofică, dar nu este nici autoexplicitare, nici fenomenologia naivă a actului de traducere. Scopul traductologiei nu este de a construi sau de a crea o teorie generală, pretenție iluzorie de altfel, deoarece nu există „rețete de traducere”, ci de a medita asupra diverselor forme sub care se actualizează traducerea. Pentru atingerea obiectivului astfel formulat, traductologia încearcă să răspundă multitudinii de întrebări ridicate de practica traducerii.

Statutul traductologiei constituie încă o problemă. Lingvistica, mai ales lingvistica aplicată la traducere, metodologia și terminologia traducerii, dar și filozofia traducerii, implicit dimensiunea psihologică a practicii traducerii, reprezintă o parte dintre sursele pe care se bazează discursul teoriilor despre traducere, realizate în circumstanțe proprii comunicării interculturale. „Ainsi l'épistémologie du discours traductologique nous renvoie-t-elle d'abord essentiellement au triangle interdisciplinaire que constituent la linguistique, la philosophie et la psychologie. A quoi ne devra pas manquer le complément de sciences sociales [...]. Par ailleurs, il est vrai qu'il y a aussi un savoir et un habitus propres aux littéraires [...] c'est l'ensemble des sciences humaines qui sont convoquées”¹⁵, ceea ce corespunde, după traductologul francez, tendinței epistemologice generale de a fărâmița marile științe tradiționale consacrate „en autant de sous-disciplines ou «approches» qu'il y a d'objets spécifiques, quitte à y réintroduire une part importante d'interdisciplinarité”.

Pentru reprezentanții primei etape în dezvoltarea traductologiei ca disciplină, precum W. Benjamin¹⁶, H. Meschonnic¹⁷, G. Steiner¹⁸ ș.a., dimensiunea complementarității acesteia este dată de filozofie, literatura comparată și de istoria literaturii. Are totuși și o dimensiune pedagogică, prescriptivă. Adepții traductologiei descriptive – Vinay și Darbelnet, *Stylistique comparée du français et de*

¹³ *Ibidem*, p. 11, 13, 15.

¹⁴ A. Berman, *La traduction et la lettre ou l'auberge du lointain*, în *Les Tours de Babel. Essais sur la traduction*, 1985, Mauzevin, Ed. Trans-Europ-Repress, p. 35–150.

¹⁵ Ladmiral, *op. cit.*, p. 18.

¹⁶ Walter Benjamin, *Mythe et violence*, Paris, Denoël, (1916) 1971.

¹⁷ H. Meschonnic, *Pour la poétique*, II, Paris, Gallimard, 1973, *Pour la poétique*, V, 1978, *Poétique du traducteur*, Paris, Verdier, 1999.

¹⁸ G. Steiner, *Après Babel – Une poétique du dire et de la traduction*, traduit de l'anglais par Lucienne Lotringer, Paris, Albin Michel, 1978.

*l'anglais*¹⁹ (1958); E. Cary, *Comment faut-il traduire?* (1959); Hélène Chuquet și M. Paillard, *Approche linguistique des problèmes de la traduction* (1987); J. Guillemin-Flescher, *Syntaxe comparée du français et de l'anglais. Problèmes de traduction* (1993); R. Jakobson, *Aspecte lingvistice ale traducerii* (1959); G. Mounin, *Problèmes théoriques de la traduction*²⁰ (1963); Charaudeau, *Problématique linguistique de la traduction* (1972); M. Pergnier, *Traduction et théorie linguistique* (1972); G. Garnier, *Linguistique et traduction*²¹ (1985) ș.a. – înscriu traductologia în sfera lingvisticii aplicate, alături de alte cercetări complementare care țin însă de didactica limbilor. Traductologia inductivă sau științifică²² (Hans P. Krings, Danica Seleskovitch, Marianne Lederer, Erika Dihel ș.a.) abordează fenomenul traducerii din perspectiva psihologiei cognitive și își propune să studieze „ceea ce se petrece în mintea traducătorilor”²³ și posibilitățile de informatizare a profesiei de traducător.

Analizele contrastive care confruntă echivalențele la nivelul sistemului limbii nu oferă și soluții pertinente pentru echivalențele textuale, pentru că este imposibil să se stabilească lista completă a echivalențelor dintre două limbi, așa cum este imposibil să se fixeze în liste exhaustive limbajul sau gândirea umană. Această „traductologie descriptivă” recunoaște lingvisticii rolul de știință-mamă și instituie o rigoare metodologică în analiză.

Scopul traductologiei „productive” este altul: acela de a sistematiza ansamblul de concepții și principii după care se derulează procesul de traducere în vederea anticipării problemelor de traducere și a facilitării procesului în sine,

¹⁹ J.-P. Vinay și J. Darbelnet (1958: 48) compară limbile menționate atât lexical și gramatical, cât și din punct de vedere al mesajului. Cele șapte procedee de traducere (traducerea cuvânt cu cuvânt, calcul, împrumutul, transpoziția, echivalența, modularea, adaptarea), definind strategiile de traducere literală și oblică, pot fi folosite cu succes în funcție de specificul limbilor aflate în relație de traducere. Ei privilegiază o singură traducere, căreia îi conferă caracter fix, permanent. Fără să analizeze demersul cognitiv care face posibilă traducerea, cei doi lingviști fac estimări apriorice asupra rezultatului traducerii. Comparația dintre stilistica limbilor franceză și engleză nu este suficientă pentru a considera această carte un tratat de traducere, apreciază A. Hurtado Albir în *La notion de fidélité en traduction*, Paris, Didier Eruditions, 1990, p. 26, și împărtășim integral opinia acestuia.

²⁰ G. Mounin consideră teoria traducerii o ramură a lingvisticii, deoarece, afirmă el, problemele teoretice ridicate de traducere nu pot fi rezolvate decât de lingvistică. Reducerea operației de traducere doar la aspectul de lingvistică internă a textului și ignorarea componentelor extralingvistice nu pot oferi o imagine de ansamblu și nici norme care să funcționeze în procesul mult prea complex al traducerii. Astfel se explică și ezitarea lui Mounin între descrierea dificultăților (lingvistice) și reglementarea activității de traducere: fără să prezinte o teorie, ci doar o abordare strict lingvistică a problemelor de traducere, se întreabă ce soluție există pentru rezolvarea problemelor traducerii.

²¹ G. Garnier reia nuanțat, în *Linguistique et traduction*, Caen, Paradigme, 1985, problematica analizată de Mounin (1963), fără să își axeze însă cercetarea pe limbă și să pretindă de la traducere aceea transparență care impune restituirea unui același mesaj ca în textul-sursă. El analizează mesajul în funcție de factori lingvistici, extralingvistici și de contextul de comunicare.

²² Ladmiral, *Les âges de la traductologie. Réflexions sur une diachronie de la théorie de la traduction*, în *L'histoire des théories de traduction*, lucr. cit., p. 26.

²³ *Ibidem*, p. 32–35 [trad. n., G. L. B.]

pornind de la o psihologie globală, nici psihocognitivă, nici psiholingvistică, dar, în orice caz, o psihologie a personalității. Traductologia viitorului este productivă, afirmă Ladmiral, și are ca obiectiv armonizarea unui ansamblu de concepte și de principii capabile de a anticipa și de a ușura practica de traducere²⁴. Traductologia speculativă și filozofică, cea de-a cincea vârstă pe care o identifică Ladmiral, se înrudește cu filozofia, dar, înainte de toate, este o știință umanistă în care cunoașterea empirică „ne s'y déploie pas sans déboucher sur des horizons philosophiques”. Traductologia, deși este una dintre științele „imprecise”²⁵, ca toate disciplinele umaniste, are o valoare specifică, nu este cu nimic mai prejos, valoric vorbind, decât științele exacte și nici mai puțin necesară construirii științei și civilizației. Totuși, traductologiei i se recunoaște un anumit tip de scientificitate, altul decât cel al științelor exacte.

Considerarea traductologiei ca o disciplină nouă provine dintr-o anumită confuzie a aspectului calitativ și a celui cantitativ²⁶. Este adevărat că în a doua jumătate a secolului al XX-lea asistăm la o proliferare a studiilor efectuate asupra traducerii (proces și produs finit), dar, în 1963, Georges Mounin putea încă să afirme că nu există o bibliografie generală. După această dată însă, volumul lucrărilor dedicate traducerilor este în creștere continuă.

Ampla dezvoltare a traductologiei a fost determinată de creșterea spectaculoasă a numărului de traduceri, influențată și de exigențele comunicării într-o lume în continuă transformare. Ca orice formă de comunicare, traducerea este o activitate complexă care ține cont de intersubiectivitate și de intercultural în sensul larg, creând un sistem de echivalențe dinamic și deschis. De aceea, lingvistica trebuie să ofere „une culture qui dépasse la linguistique [car] c'est d'une formation large que nous avons besoin”²⁷. O asemenea formare bazată pe științele cognitive, născute din logica matematică și din cibernetică, dar și pe neuroștiințe subliniază din nou ideea de interdisciplinaritate²⁸.

Cercetarea acestor aspecte din perspectiva implicațiilor lor practice se regăsește în discursurile variate despre traducere. Dacă privim fenomenul traducerii prin prisma rolului pe care îl joacă în comunicare și în cultură, se poate înțelege că doar fragmentarea în obiecte și subiecte de studiu poate oferi imaginea reală a complexității abordărilor. Știință relativ recentă, traductologia aduce incontestabil un spor de înțelegere în chestiunile filologice respective. Deoarece traducerea nu oglindește numai cultura limbii-sursă, adică spiritul poporului-sursă, ci și cultura limbii-țintă, atitudinea acestuia față de alte culturi, concepte, idei, fenomene.

²⁴ *Ibidem*, p. 41–42.

²⁵ Cf. Abrahams Holes, *Les sciences de l'imprécis*, Paris, Seuil, col. „Points-Séries”, 1995.

²⁶ V. și G. Garnier, *Linguistique et traduction*, Caen, Paradigme, 1985, p. 16.

²⁷ Antoine Culioli, *Pour une linguistique de l'énonciation. Opérations et représentations*, Tome 1, Paris, Ophrys, 1990, p. 160.

²⁸ Marcel Voisin, *Dialectique interculturelle et dialogue des idées en traduction*, în *L'histoire des théories de traduction*, lucr. cit., p. 69–78.

Problemele traductibilității absolute și ale intraductibilității (mai ales în cazul traducerii de poezie²⁹) sunt strâns legate fie de structura diferită a limbilor – am numit aici obstacolul lingvistic –, fie de realitățile psiho-socio-etnologice – și am menționat aici obstacolul cultural. Obstacolul cultural subliniază dificultatea sporită a traducerii, atunci când nu există un sistem de descriere etnografică, așadar diferențele care există între atitudinile și comportamentele unor spații lingvistice. Obstacolul pur lingvistic poate fi depășit, după Vinay și Darbelnet (1958), în șapte feluri diferite sau în mai multe, după Delisle³⁰ sau G. Garnier, deoarece limbile, după cum afirmă R. Jakobson, se deosebesc mai puțin prin ceea ce pot spune (toate pot spune totul, cu mai multe sau mai puține cuvinte) și mai mult prin ceea ce trebuie să spună (cum trebuie să spună). Astfel, traducerea devine o căutare înverșunată a echivalentului cel mai apropiat de mesajul care trebuie transmis dintr-o limbă în alta. Și aici intervine fidelitatea.

Fidelitatea este ca o piatră prețioasă: se dobândește cu greu. Aspect esențial în teoria și practica traducerii, fără de care traducerea nu ar trebui concepută. Fidelitatea este marcată de constrângerile materiale, comerciale, editoriale și, mai ales, de cele ideologice și politice³¹. Raportul dintre original și traducere nu poate fi neglijat. Noțiune-cheie în reflecțiile asupra traducerii, conceptul de fidelitate cunoaște o diversificare de formule și accepțiuni. Cui trebuie să îi fie fidel traducătorul? Limbii-sursă? Limbii-țintă? Destinatarului traducerii? Epocii de creație? Intenției autorului? Față de cine trebuie să funcționeze obligația de fidelitate? Este legitim să privim o instanță de acest drept în favoarea alteia? Se apreciază că a traduce fidel înseamnă să nu traduci nici prea literal, nici prea liber, nici prea servil, nici prea interpretativ, pentru a respecta statutul și rolul traducerii de act de comunicare³². Traducerea este ceea ce vrea traducătorul ca ea să fie.

Când traducerea exploatează doar principiile literare ale unei epoci, se obțin numai imitații, care nu se aseamănă nici cu originalul (ca stil ori intenție), nici cu autorul autohton care servește drept model de imitație. Identitatea în traducere privește sensul și efectul produs și se bazează pe echivalențe de sens. Traducerea unică este cu siguranță iluzorie, întrucât fidelitatea față de sens se realizează în funcție de o mulțime de factori, între care se creează o simbioză. Prin urmare, critica traducerii are în vedere și subiectivitatea traducătorului (traduceri posibile), strategiile de traducere folosite (literală, liberă, interpretativă și de adaptare), istoricitatea și efectele distanței temporale și culturale dintre textul de origine și

²⁹ Solomon Marcus, *Cum depinde un text de limba în care a fost scris (Interpretându-l pe Sorescu)*, în SCL, XXXV, 1984, nr. 4, p. 288–296.

³⁰ Jean Delisle, *L'analyse du discours comme méthode de traduction*, Ottawa, Editions de l'Université de l'Ottawa, 1980, și *Traduction raisonnée*, Presses Universitaires de l'Ottawa, 1993.

³¹ Subiectul a fost dezvoltat de John Milton în expunerea *Politique et traduction*, la colocviul „Qu'est-ce que la traductologie?”, Arras, martie 2003, și exemplificat cu situația traducerilor și statutul traducătorilor din dictaturile țărilor sud-americane.

³² A. Hurtado Albir, *La notion de fidélité en traduction*, Paris, Didier Eruditions, 1991, p. 100–105.

textul tradus (care duc la traduceri plurale cu sau fără variante intermediare), traduceri interne (datorate constrângerilor lingvistice și extralingvistice, dar și evoluției limbii-sursă), funcționalitatea tipului de text tradus (care impune aplicarea specifică a strategiilor de traducere: traducere poetică sau recreare, traducere tehnică, traducere de vulgarizare etc.), mediile culturale și lingvistice sursă și țintă.

Astfel, obiectivul cercetării traductologice devine intenția de a înțelege rațiunea culturii și rațiunile traducerii determinate de această cultură, deoarece intenția culturii este o structură funcțională exterioară obiectelor și care guvernează folosirea limbii.

În funcție de tipul de abordare a variatelor dificultăți de traducere, se pot schița marile orientări ale studierii traducerii, după cum urmează: 1) problematica traducerii textelor literare (contemporane creației și traduse în altă epocă decât cea de apariție), unde trebuie să se țină cont de evoluția internă a textului-sursă și evoluția externă a limbii-țintă, de gusturile publicului receptor; 2) problematica textelor neliterare sau tehnico-științifice; 3) problematica traducerii textelor didactice (în învățarea limbilor străine). În conturarea oricărei teorii a traducerii se au în vedere relațiile traductologiei cu lingvistica, antropologia, teoria comunicării, sociologia, psihologia și istoria, științele economice, teoria literaturii etc., iar, în cazul traducerii automate și al traducerii asistate de calculator, raporturile lor cu științele exacte (matematica, informatica și cibernetica). Uneori, discipline distincte, ca lingvistica și teoria literaturii, teoria culturii, sociolingvistica etc., își apropiază teoriile traducerii. O dezbatere asupra ponderii acestor discipline poate fi discutată, dar, mai important, nu prezintă interes pentru că determină o stagnare a cercetării.

3. TEORIILE TRADUCERII. TIPOLOGII

Tipologia teoriilor traducerii cunoaște diferite concretizări. După E. A. Nida, în *Toward a Science of Translation* (1964), clasificarea din punct de vedere cronologic se prezintă astfel: 1) teoria filologică, cu accent pe textele literare; 2) teoria lingvistică, interesată în special de corespondențele gramaticale, lexicale etc. și 3) teoriile sociolingvistice, care concep traducerea ca pe un element al unui proces de comunicare mai complex. Această clasificare se bazează pe variațiile în timp ale centrului de interes al analizelor și descrierilor. Limitele teoriilor traducerii nu sunt clar prescrise, înregistrându-se încălcări ale ariilor specifice. Observația este valabilă și pentru celelalte tipologii ale teoriilor traducerii. Chiar dacă pentru unii teoreticieni aspectul lingvistic este cel mai important, celelalte aspecte nu sunt auxiliare sau facultative. Edmond Cary crede că traducerea literară nu este o operație lingvistică, ci una literară, pe aceeași direcție situându-se și Efim Etkind, care apreciază traducerea drept un act de creație de gradul doi, dar subliniază că aceasta nu poate ignora problemele lingvistice. Ca orice activitate artistică, traducerea literară se bazează pe alegeri și conține, prin urmare, o parte deloc

neglijabilă de creație. Cum se poate împăca o activitate creativă cu exigențele criteriului de fidelitate (a nu se confunda cu servilismul) este întrebarea care așteaptă încă un răspuns mai puțin opac.

Louis G. Kelly afirma³³ că o teorie globală a traducerii ar trebui să aibă trei componente: 1) să specifice funcțiile și scopurile traducerii; 2) să descrie și să analizeze operațiile; 3) să efectueze critica relațiilor dintre scopuri și operații.

Deoarece orice traducere interlinguală implică procese de transformare de natură lingvistică, constituirea unei teorii ar trebui să țină seama de teoria lingvistică generală, de aplicarea acesteia mai întâi la descrierea celor două limbi, considerate în relație de traducere, și după aceea de analiza proceselor de transformare dintr-o limbă în alta și de problemele specifice legate de natura textului de tradus.

Tipologia propusă de Al. Ljudskanov³⁴, bazată pe teoria comunicării, se situează la granița dintre lingvistică, cibernetică și matematică. Ljudskanov arată că orice act de comunicare este compus din schimbări intersemiotice asemenea celor din procesul de memorizare la om, din mecanismul biologic al percepției vizuale ori din înregistrarea sunetului pe un disc care presupune multiple transformări (semnale acustice, impulsuri electrice, oscilații mecanice). Elementul comun al tuturor acestor transformări este informația invariantă din care se nasc conceptele de fidelitate și fiabilitate. Fiind foarte greu de garantat că informația nu a variat în timpul transformării din textul-sursă în textul-țintă, trebuie definită cu maximum de precizie informația și precizate mijloacele care o vehiculează. Definiția dată traducerii interlinguale de Ljudskanov este în acord cu analiza comunicațională: operația de traducere este un ansamblu de transformări, de substituiri de semne ale mesajului de intrare în semne aparținând unui alt cod, păstrând atât cât este posibil din cauza entropiei o informație invariantă în raport cu sistemul de referință dat³⁵.

3.1. Teorii ale traducerii inspirate de teoriile literare

Teoriile traducerii de tip literar se referă la traducerea operelor literare și, în special, la traducerea de poezie, fiind puternic marcate de ideile semioticienilor referitoare la lecturile plurale (R. Barthes) sau la opera deschisă (U. Eco), care postulează reconstruirea sensului prin intermediul cititorului, respectiv traducătorului

³³ În *The True Interpreter. A History of Translation Theory and Practice in the West*, Oxford, Blackwell, 1979, p. 1.

³⁴ A. Ljudskanov, *Traduction humaine et traduction automatique*, Paris, Dunod, 1968, p. 48.

³⁵ *Ibidem*, p. 43. Ideile lui Ljudskanov au fost reluate de traductologii contemporani care descriu procesul de traducere cu ajutorul etapelor de deverbalizare (decodarea semnificațiilor textului-sursă în vederea identificării conceptelor), respectiv reverbalizare (afilarea semnificațiilor textului-țintă pornind de la conceptele identificate în textul-sursă. Cf. Georgiana Lungu Badea, *Mic dicționar de termeni utilizați în teoria, practica și didactica traducerii* (sub tipar).

și al cititorului³⁶. În Statele Unite, aceste teorii, marcate intens de Ezra Pound, au luat naștere în *Writing and Creativity Workshops* și în *Translation Workshop*. Nucleul teoriei lui Pound este conceptul de energie a limbii, o energie particulară creată de sedimentarea experiențelor și trăirilor istorice ale unei culturi. Această teorie a traducerii de tip literar a dus la crearea școlii de traducere de la Amsterdam, *Polysystem Theory*, condusă de Holmes. În accepția teoreticienilor acestei școli, A. Berman, J.-S. Holmes, Robel, Roubaud, cărora li se adaugă și englezoaica S. Bassnet, literatura tradusă devine un gen literar, studiat din perspectiva contribuției pe care o aduce în cultura traducătoare, în limba-țintă.

Teoria traducerii de tip literar, de poezie mai ales, lansată și practică de școala cehă, are la bază principii structurale și pornește de la teoriile poetice. Potrivit acestora, particularitățile și trăsăturile stilistice au o existență în sine, deci se pot separa de conținut. Așadar, traducătorul va izola conținutul poeziei de forma acesteia, îl va traduce și abia apoi va „transfera” elementele stilistice, adică va înlocui procedeele stilistice specifice limbii-sursă cu procedee stilistice proprii limbii-țintă. Dificultatea misiunii traducătorului nu constă numai în restituirea fidelă a conținutului rațional și a armoniei fonice adecvate textului-sursă, ci, mai ales, în restituirea inefabilului. În cazul unei traduceri infidele, poetul pierde posibilitatea de a fi receptat corect și integral. De aceea frumoasele infidele, răstălmăcirii în fapt, nu sunt de preferat urâtelor fidele. Traductologul urmărește modul și gradul în care traducătorul își atinge scopul: îmbinarea conținutului expresiei poetice și sunetelor evocatoare de imagini poetice.

Conform principiilor acestei teorii, un mare poet ar trebui să traducă un mare poet, întrucât o traducere literară este un act de mare afinitate între doi scriitori (scriitor-sursă și scriitor-țintă sau scriitor-traducător). Traducerea de poezie este un dialog între două personalități³⁷. Vorbind despre teoria traducerii de tip literar, J.-L. Cordonnier operează cu două concepte: empatie, desemnând în traducere capacitatea traducătorului de a se identifica cu autorul, și exotopie³⁸, care caracterizează, în traducere, plasarea traducătorului în rolul intermediarului.

³⁶ Avem în vedere următoarele lucrări de referință ale lui Umberto Eco: *La structure absente. Introduction à la recherche sémiotique*, Mercure de France, 1972, *Sémiotique et philosophie du langage*, Paris, Presses Universitaires de France, 1988, *L'œuvre ouverte*, Paris, Seuil, 1990, *Lector in fabula. Cooperarea interpretativă în textele narrative*, București, Editura Univers, 1991, *Les limites de l'interprétation*, Paris, Grasset, 1992, *La recherche de la langue parfaite. Dans la culture européenne*, Paris, Éditions du Seuil, 1999, coll. „Faire l'Europe”.

³⁷ Marcel Voisin, *Dialectique interculturelle et dialogue des idées en traduction*, în *L'histoire et les théories de traduction*, lucr. cit., p. 69–78.

³⁸ În *Traduction et culture*, Crédif, Hatier/Didier, 1995, p. 138–140, J.-L. Cordonnier precizează că termenul *em p a t i e*, preluat în traductologie de la Bahtin, prin Teodorov, termen care definește în literatură și estetica receptării facultatea sau capacitatea romancierului de a se identifica cu personajele sale, se referă în traductologie la capacitatea traducătorului de a se identifica cu autorul. Exotopia se opune empatiei și, literalmente, înseamnă „a se situa în afara personajelor” pentru a le permite să existe, pentru a le asigura autonomia, independența.

Pornind de la ideea bahtiană, conform căreia înțelegerea este interculturală, dialogul nu trebuie să determine identificarea absolută, dar trebuie să se realizeze în continuitatea diferenței culturale, astfel încât îmbogățirea să se producă sistematic în aceeași limbă, dar și în altele³⁹.

3.2. Teorii ale traducerii inspirate de semiotică

Constructivismul, conceput ca o abordare epistemologică, nu ca o doctrină, beneficiază de avantajul clarității, de interdependența dintre obiect și subiect: ceea ce există și se cunoaște poate fi construit de observatorii care devin astfel zămislitorii sensului. Durieux arată că, în cadrul acestei paradigme, realitatea este o construcție socială și subiectivă, limba nu mai este considerată o unealtă pre-existentă folosirii ei, ci o materie vie, care suferă mutații: se naște, moare și se transformă, iar textul prezintă o dimensiune verticală care transcende secvențialitatea orizontală a frazelor, corespunzătoare înlănțuirii ideilor, argumentelor, elementelor descriptive, prescriptive etc.⁴⁰ Fraza este incontestabil un obiect lingvistic, dar textul este un obiect hermeneutic. Construindu-și interpretarea, cititorul participă, își proiectează în text personalitatea, bagajul cognitiv, viziunea sa asupra lumii⁴¹. Între cititor și text există o relație de interdependență, de interactivitate. Așadar, sensul se formează în urma fuziunii care se produce în mintea cititorului între cunoștințele sale lingvistice și cunoașterea condițiilor de enunțare a textului, a subiectului tratat și a subiectelor conexe. Sensul rezultă, deci, dintr-o interpretare, proces activ și constructiv, în care cititorul își proiectează propria subiectivitate.

Conform dezideratelor acestei teorii, traducătorului îi revine sarcina de a depista intenția autorului (sensul), pornind de la ce este spus (cuvintele care compun textul), astfel încât să redea inteligibil în limba-țintă textul de origine. Sensul este deci obiectul traducerii, aceasta fiind asimilată unui act de comunicare. Partizanii acestei teorii consideră textul-sursă drept libera manifestare a intenției autorului (intenționalitatea acestuia) și dincolo de aspectul hermeneutic; sunt interesați de aspectul cultural, de strategia de adaptare – aflată la jumătatea distanței dintre normă și creație – pe care o urmează traducătorul. Din teoria interpretativă a traducerii a luat naștere teoria de adaptare a traducerii, asociată cu

³⁹ Traducătorii și teoreticienii români împărtășesc aceeași idee. Astfel, P. Miclău, în *Cuvântul traducătorului la Poezii* de V. Voiculescu, București, Editura Minerva 1981, p. 71–78, conștient de prioritatea pe care poetul o acordă semnificativului în defavoarea semnificantului, stabilește ca primă etapă în traducerea de poezie, păstrarea realizărilor semantice ale creatorului, iar ca etapă secundară, revizuirea aspectelor prozodice în vederea recuperării structurilor de versificație – rimă și măsură. Acest demers, mărturisește el, l-a aplicat și în traducerea poeziei lui Blaga.

⁴⁰ Ch. Durieux, *Les théories de la traduction: approche épistémologique*, în *L'histoire et les théories de traduction*, p. 469–470.

⁴¹ U. Eco, *Les limites de l'interprétation*, Paris, Grasset, 1992, p. 22.

conceperea traducerii ca act de comunicare, focalizându-și interesul pe doi factori esențiali: destinatarul și destinația sau misiunea (finalitatea) textului.

3.3. Teorii ale traducerii de tip lingvistic

Dezbaterea asupra teoriilor traducerii de tip lingvistic este și mai generoasă decât precedentă. Acestea cunosc mai multe subtipuri, în funcție de aspectul cercetat (lingvistică contrastivă, paralelism între traducere și interpretare, pragmatică, psiholingvistică) și sunt materializate în numeroase lucrări de referință. G. Mounin se inspiră în *Les problèmes théoriques de la traduction* (1963) de la A. Feodorov⁴², dar și de la Vinay și Darbelnet. Dintre teoreticienii care au aprofundat această orientare mai amintim: Catford, *A Linguistic Theory of Translation* (1965), K. Reiss și H. Vermeer, care stabilesc fundamentele unei teorii a traducerii în *Grundlegung einer Translationstheorie* (1984).

Unele dintre aceste teorii ale traducerii se concentrează numai pe aspectul fonologic, altele se ocupă de realizările traductive la nivel lexico-semantic, un interes particular prezentându-l numele proprii și jocurile de cuvinte (în care se exploatează echivocul semnificanților ale căror semne se aseamănă, dar ai căror semnificați sunt diferiți), iar altele se localizează pe diferite planuri de comparație (sintactico-morfologic, stilistic etc.).

3.3.1. Teoriile lingvistice ale traducerii bazate pe contrastivitate

Elaborarea unei teorii a traducerii de tip lingvistic se face pornind de la observarea obiectelor independente, existente doar în dimensiunea lor orizontală, textul-sursă și textul-țintă, reductibile la secvențe de fraze, chiar cuvinte. Conform acestor date, traducerea este definită ca fiind punerea în contact a două limbi, altfel spus, conversiunea unui cod lingvistic într-un alt cod lingvistic. În paradigma constructivistă, construirea unei teorii pornește de la analiza procesului prin care se trece dintr-o limbă în alta⁴³. Doar ceea ce este spus este luat în considerare⁴⁴. Traducătorul păstrează distanța față de realitatea obiectivă și execută o transcodare scrupuloasă a secvențelor de cuvinte care alcătuiesc textul-sursă. Traductologului îi revine sarcina de a compara textul-sursă și traducerea acestuia. Rolul său, prin prisma acestei paradigme, este de a concepe legi pornind de la o abordare fragmentară (cuvintele și corespondențele lor). Așadar, va încerca să sistematizeze traducerile posibile (observarea corespondențelor, evidențierea divergențelor și

⁴² A. Feodorov, *Introduction à la théorie de la traduction*, Moscou, Institut des littératures en langues étrangères, 1953.

⁴³ În *Les théories de la traduction: approche épistémologique*, în *L'histoire et les théories de traduction*, p. 477, Durieux arată că, în virtutea axiomei ontologice, realitatea, pentru noi orice obiect lingvistic, este tangibilă și fragmentabilă. Astfel, limba este considerată o realitate obiectivă, iar textul, o entitate închisă, vehiculând un singur sens. Prin urmare, nu există nici o relație între subiect (cititor) și obiect (text). Textul este o realitate exterioară cititorului, independentă față de el, care precedă actul lecturii.

⁴⁴ Cf. P. Newmark, *Approches to Translation*, Oxford, Pergamon Press, 1988, p. 73.

calcularea valorilor de frecvență) și să aplice proiectele de legi unor texte netraduse pentru a vedea dacă rezultatele sunt cele scontate.

Spre deosebire de precedentă orientare, teoria traducerii elaborată de Catford, *A Linguistic Theory of Translation*, 1965, este inspirată din lingvistica sistemică și de gramatica funcțională, așa cum sunt concepute de M. A. K. Halliday în *Categories of the Theory of Grammar*, 1961. În centrul teoriei sale, Catford situează noțiunea de echivalență, pe care fiecare traducător o tratează din punctul său de vedere specific, pentru a propune, în cele din urmă, soluții care decurg firesc din examinarea întreprinsă. „Orice teorie a traducerii postulează o teorie a semnificațiilor; aceasta implică, la rândul ei, o explorare a înțelegerii a cărei sarcină este de a concepe ansamblul de instrumente necesar comparării semnificațiilor”⁴⁵. Nida reproșează teoriilor emise de Catford, de Vinay și de Darbelnet faptul că se ocupă doar de *parole*, în sensul saussurian al termenului. Aceștia deosebesc sensul de stil, deoarece consideră sintaxa și stilul două maniere de transmitere a mesajului, și nu elemente lingvistice intrinsece acestui mesaj.

Opoziția dintre apărătorii literalității și partizanii rescrierii este redată de relația celor două curente antagoniste: teza contrastivistă și teza interpretativă de sorginte semiotică. Teza contrastivistă pune accentul pe transcodarea lingvistică a spusului, pe fidelitatea față de literă, în timp ce teza interpretativă recomandă căutarea intenției autorului, interpretarea sensului, fidelitatea față de spirit.

3.3.2. Teorii ale traducerii bazate pe lingvistica textului

Lingvistica textului a dus la conștientizarea faptului că traducerea se face în context, deci se traduce modul de folosire a limbii, vorbirea, cuvintele contextualizate, deoarece acestea nu au un sens dat o dată pentru totdeauna, ci au sensuri contextuale. Conform acestor teorii, sensul textului nu este în text, el vine către text în urma receptării lui de către cititor. Teoria traducerii bazată pe lingvistica textului⁴⁶, tributară teoriei acțiunii, conform căreia sensul oricărei acțiuni depinde de scopul, de finalitatea acesteia, a evoluat spre *Skopostheorie*⁴⁷.

⁴⁵ G. Garnier, *Linguistique et traduction*, Caen, Paradigme, 1985, p. 40 [trad. n., G. L. B.].

⁴⁶ V. și J.-M. Adam, *Linguistique textuelle: des genres de discours aux textes*, Nathan-Université, Paris, 1999.

⁴⁷ Conceptele-cheie cu care operează creatorii acestei teorii sunt: funcția textului, finalitatea acestuia, tipul de text. Ei identifică următoarele tipuri de texte pertinente pentru traducător: informative, estetice și apelative, fiecare determinând alegerea unor strategii specifice. Există însă și constrângeri obiective sau externe, de natură materială sau editorială, care pot interveni și modifica funcția unui text, finalitatea acestuia, impunând astfel o strategie de traducere care să coincidă obiectivului nou determinat. A se vedea, în acest sens, K. Reiss, în *La critique des traductions. Ses possibilités et ses limites. Catégories et critères pour l'évaluation pertinente des traductions*, Artois Presses Université, 2002, tradusă din germană de Catherine Bocquet, respectiv K. Reiss și Hans J. Vermeer, în *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*, Tübingen, Niemeyer, 1984.

3.4. Teorii ale traducerii bazate pe teoria interpretativă⁴⁸

Teoria traducerii care exploatează teoria interpretativă (interpretarea ca traducere orală) este reprezentată de școala pariziană E.S.I.T., condusă de D. Seleskovitch și M. Lederer. Teoria interpretativă pornește de la observațiile înregistrate în timpul traducerilor orale (interpretare simultană, interpretare consecutivă⁴⁹ etc.), în care memoria are un rol substanțial în reținerea sensului. Deoarece traducerea nu există dacă sensul nu este reținut, cercetătoarele au disecat natura sensului: implicit și explicit, și au analizat traducerile la nivel de cuvânt, frază, text în funcție de bagajul cognitiv și de complementele cognitive⁵⁰.

3.5. Teorii ale traducerii marcate de psiholingvistică

3.5.1. Teoriile experimentale ale traducerii

Teoria experimentală a traducerii, fundamentată pe psiholingvistică⁵¹, intenționează să înțeleagă ceea ce se întâmplă în mintea traducătorului, pe baza metodelor de observație introspectivă aplicate fenomenului traducerii⁵². În mod cert, aceste cercetări exploatează datele lingvistice și pragmatice, atunci când analizează protocolurile de verbalizării și reverbalizării, precum filozofia științelor⁵³. Studiile de acest gen au dat naștere și altor perspective în cercetarea traductologică

⁴⁸ Teoria interpretativă este cunoscută și sub denumirea de „teoria școlii din Paris E.S.I.T.” (Ecole Supérieure d'Interprétation et de Traduction). A nu se confunda cu teoria interpretativă, de natură semiotică. Interpretarea, formă orală de manifestare a traducerii, cunoaște mai multe realizări: interpretare simultană (la casă în cabină), interpretare consecutivă (bazată pe luarea de notițe și traducerea lor), interpretare ad-hoc (mediere a discuțiilor dintre parteneri de afaceri), interpretare prin șușotire etc. Orientarea științifică a acestei instituții se bazează pe primele cercetări de psiholingvistică efectuate în 1971 de către D. Seleskovitch, pornind de la studiile Tatiane Slama-Cazacu, prima lingvistă care a înțeles specificul activității de interpretare, după spusele lui Lederer (Colocviul de la Arras, 2003). Centrul de cercetare traductologică, format din cercetători care dispun de o cunoaștere empirică a traducerii profesionale, a dezvoltat și aprofundat teoria interpretativă a traducerii. Această teorie a deschis calea unei metodologii inovatoare, deoarece exploatează în special baza comunicativă și cognitivă a procesului de traducere, în detrimentul bazei lingvistice. Cu toate acestea, strategiile de redactare nu sunt neglijate. Metodologia E.S.I.T. reconsideră, din perspectivă traductologică, conceptele utilizate în științele cognitive, ale limbajului și comunicării: sens / semnificație; corespondență / echivalență; limbă / vorbire / discurs; bagaj cognitiv / context cognitiv.

⁴⁹ D. Seleskovitch și M. Lederer, *Interpréter pour traduire*, Paris, Didier Eruditions, 1986, M. Lederer, *La traduction simultanée. Expérience et théorie*, Paris, Lettres Modernes, Minard, 1981, și *La traduction aujourd'hui. Le modèle interprétatif*, Paris, Hachette, 1994.

⁵⁰ M. Lederer, *La traduction aujourd'hui*, Paris, Hachette, 1994, p. 37.

⁵¹ Lucrarea lui H. P. Krings, *Was in den Köpfen von Übersetzern Vorgeht*, Tübingen, Gunter Narr, 1986, este de referință în domeniu.

⁵² Aspecte similare sunt menționate și în lucrările lui J. Dancette și N. Ménard, *Modèles empiriques et expérimentaux en traductologie: question d'épistémologie*, în „Meta”, 41/1, mars 1996, Numéro spécial: „Le processus de traduction”, www.fas.umontreal.ca/LING/Dancette/meta.doc, și J. Dancette, *Parcours de traduction. Etudes expérimentales du processus de traduction*, Presses Universitaires de Lille, 1998.

⁵³ Cf. A. Chalmers, *Qu'est-ce que la science?*, Paris, Editions de la Découverte, 1987.

ce își stabilește ca obiect de studiu etnotraducerea. O altă categorie a acestor studii experimentale se înscrie mai degrabă în domeniul informaticii decât al științelor limbajului uman și este reprezentată de simularea cibernetică a procesului de traducere (traducere automată, traducere asistată de calculator, traducere umană asistată de calculator).

3.5.2. Etnotraductologie

Studiile experimentale au determinat și alte tipuri de cercetări. Astfel, dezvoltarea etnoștiinței⁵⁴ a determinat apariția unor noi perspective în cercetarea fenomenelor lingvistice: etnolingvistică, etnometodologie, etnosemiotică⁵⁵, etnosemantică⁵⁶; etnotraductologie⁵⁷ etc.

Etnotraductologia analizează concepții latente, interiorizate și semiconștiente, prejudecăți traductive, idei preconceptuate despre un fenomen sau o activitate încă necunoscută sau încă nepracticată și efectul lor asupra activității în sine. Nu este vorba despre un refuz al principiilor general acceptate de traducători și clar formulate de comunitatea traductologilor, ci despre presupunerile speculative pe care le poate avea și, eventual, emite o persoană, în cazul nostru traducător în devenire, despre un proces sau despre un produs (rezultat) cu desăvârșire necunoscut emițătorului de presupoziii (prejudecăți) traductive. Etnotraductologia exploatează rezultatele din domeniul etnoștiinței și le aplică în traducere, concentrându-se pe actantul acestui proces, studentul-traducător⁵⁸.

Interesul pentru cunoaștere și înțelegerea activității de traducere, precum și pentru stabilirea etapelor acesteia, i-a determinat pe cercetători să stabilească modele de traducere, pe baza unor cunoștințe și date care conjugă datele teoretice anterior menționate și pe cele din diverse domenii de activitate: comunicare, cibernetică, semiotică, literatură, psihomecanică.

4. CONCLUZII

Abordări diferite ale problemelor traducerii pun în evidență aspecte diferite și soluții inedite, fără ca vreuna dintre aceste teorii să le anihileze pe celelalte; dimpotrivă, ele se completează și duc la conturarea unei viziuni de ansamblu a

⁵⁴ Dintre studiile lui H. Garfinkel, părintele acestei discipline, menționăm lucrarea *The Origins of the Term Ethnomethodology*, în *Ethnomethodology*, tradusă în franceză: *Sur les origines du mot ethnométhodologie*, în *Arguments ethnométhodologiques*, 1984.

⁵⁵ A. J. Greimas și J. Courtès, *Sémiotique: dictionnaire raisonné de la théorie du langage*, Tome I, Paris, Hachette, 1979, p. 134–136.

⁵⁶ O. Ducrot, T. Todorov, *Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage*, Paris, Edition du Seuil, 1972, p. 86.

⁵⁷ B. Ștefanik, *Etnotraductologie: ethnosciences et traduction*, în M. Țenchea (éd), *Etudes de traductologie*, Timișoara, Editura Mirton, 1999, p. 76–100.

⁵⁸ Idem, *L'etnotraductologie au service de l'enseignement de la traduction centrée sur l'apprenant*, în „Le langage et l'homme”, 1995, nr. 4 (octombrie), p. 289–293.

fenomenului traducerii. Deși reflecțiile asupra traducerii se dezvoltă mult după 1949, cercetarea ia amploare mai ales după 1960, când germenii teoriilor încep să rodească. Teoriile traducerii, funcționale, experimentale sau de altă natură, integrează cercetări din domenii adiacente: lingvistica, psihologia, sociologia, etnologia etc., având la bază fie tipurile de texte supuse traducerii, fie destinatarul textului original.

Am arătat că orice teorie de traducere are la temelie o anumită abordare a fenomenului traducerii. Prin urmare, orice teorie de traducere întrezărește și tratează o anumită problematică a fenomenului traductiv, iar concluziile sale nu anihilează rezultatele altor cercetări sau abordări. Astfel, diferitele perspective de tratare a traducerii se întrepătrund pentru a crea cadrul complementar și interdisciplinar adecvat studierii de ansamblu și în ansamblu a traducerii. În planul abstract al problematicii traducerii, pe care l-am conturat mai sus, se pot situa și alte teorii ale traducerii.

Sur la traductologie (objet d'étude, statut, objectifs, théories de la traduction)

(Résumé)

Le présent article reprend les définitions qui ont tentés ces dernières décennies de cerner la notion de *traductologie*. L'hétérogénéité et la complexité de l'objet d'étude de la traductologie ont été progressivement et consécutivement traitées afin de rendre clair le statut de la traductologie. Cette réflexion sur la traduction – conçue comme résultat et opération – et sur les théories de la traduction développées à l'intérieur d'autres disciplines ou sciences, laissant délibérément de côté les modèles du processus de traduction, nous a permis de souligner l'interdépendance des recherches descriptive, normative, productive ou inductive, d'une part, et la légitimité de l'atomisation qui existe en traductologie.

Timișoara, str. Traian Lalescu nr. 2A